

Basına baskının derin ekonomik bedelleri olur

EZGİ BAŞARAN

Türkiye / 05/05/2014

Ünlü ekonomi profesörü Daron Acemoğlu: Ekonomik başarı geniş bir siyasi kurumsal zeminle olabilir. Medyaya baskı var diye yatırımcılar hemen sizi terk etmeyebilir. Ama bu gelişmeler, örneğin basına baskı, Türkiye'deki kurumların sıhhati için alarmdır ve derin ekonomik bedelleri olur.

NEDEN

Yayınlarına dünyada en çok atıf yapılan ekonomistlerinden biri. Daha da fazlası var. Son birkaç yıldır ismi Ekonomi Nobel'i için de geçiyor. Ekonomiyi ve dolayısıyla dünyanın nasıl döndüğünü anlatmak üzere ortaya attığı 'kapsayıcı (inclusive) /dışlayıcı-sömürücü (extractive) kurumlar' gibi kavramlar, son çıkardığı 'Ulusların Düşüşü' (Why Nations Fail) başlıklı kitabı gibi çok konuşuluyor. Dünyanın en iyi birkaç üniversitesinden biri olan MIT'de görev yapan Prof. Daron Acemoğlu ile hem bu kavramları hem de Türkiye'yi konuştuk.

2012'de çıkan 'Neden bazı milletler başarısız oluyor? Ulusların Düşüşü' isimli kitabınızda bir milletin zenginleşmesi için kurumlarının 'kapsayıcı' olması gerektiğini söylüyorsunuz. Nedir bu kapsayıcı kurumlar?

Benim ve James Robinson'ın kitapta söylediğimiz şey şu: Ulusların refahıyla ilgili büyük bir gizem yok. Eğer bir toplumun kapsayıcı ekonomik kurumları varsa, ki bunlar mülkiyet haklarını koruyan, hukuka saygı gösteren, ekonomide eşit şartlarda rekabet ortamı yaratan, yatırımı ve inovasyonu özendirilen kurumlardır, bu refah getirir. Eşit rekabet ortamı özellikle önemli. Eğer bir toplumun mensuplarının bir bölümü etnik kökenlerine, dinlerine ya da sosyo-ekonomik geçmişlerine göre istihdam ve eğitimden mahrum ediliyorsa, kapsayıcı kurum kavramından uzaklaşmış demektir. Birçok toplum kapsayıcı değil dışlayıcı ekonomik kurumlar tarafından yönetiliyor. Dışlayıcı (ya da somürücü) kurumlar birçokları için güvencesiz mülkiyet hakkı yaratır, hukukla dalga geçer ve dengesiz rekabet ortamı inşa eder. Bu dışlayıcı kurumlar yanlışlıkla orada değillerdir. Siyaseten güçlü ve dengesiz rekabet ortamının avantajlı tarafında olan seçkinler tarafından tasarlanmışlardır ki böylece ülkenin kaynakları onlara taksim edilir. Bizim teorimizin incelikleri siyasi kurumların ekonomik kurumları desteklemesinden ileri gelir. Başka bir deyişle, ekonomi siyasetle evli olmak durumundadır. Siyaseten güçlü seçkinler dışlayıcı ekonomik kurumları tasarlayıp idame ettirirler çünkü güçlüdürler ve bu gücü belirli kısıtlamalar olmadan kullanabilirler.

Kapsayıcı kurumlar demokrasi mi demek? Yani demokrasi olursa kalkınma olur sonucunu çıkarabilir miyiz?

Bu soru bizi siyasi kurumlar tartışmamıza getirir. Bizim altını çizdiğimiz şey şudur: Kapsayıcı ekonomik kurumlar kapsayıcı siyasi kurumlar tarafından inşa edilir ve ancak böyle sürekli olur. Bu kapsayıcı siyasi kurumlar gücü eşit olarak dağıtır ve gücün kullanımında güvenilir kısıtlamalar getirir. Buna göre demokrasinin kapsayıcı kurumların bir parçası olması gerektiği çok açık ama bu meselenin sadece bir bölümü. Eğer bir toplum sandıkta yüzde 51 çoğunlukla bir lideri seçerse ama sonra o lider hukuku ihlal eder ya da basın özgürlüğüne ket vurursa, burada kapsayıcı kurumlardan söz edemeyiz. Kapsayıcı siyasi kurumlar, siyasi gücün üzerinde yargı, sivil toplum ve medya ile denge ve fren mekanizmaları oluşturmuş kurumlardır.

Peki Çin'i nasıl açıklayacağız? Çin, demokrasi veya kapsayıcı kurumlar olmasa da son zamanların en hızlı kalkınan ülkesi değil mi? Mao'nun baskıcı ve akılsızca dışlayıcı ekonomik kurumları nedeniyle pranga vurulmuş ama bu kurumlar önce tarımda sonra sanayide değişmeye başladığında dinamik bir ekonomiye sahip olmuş bir toplum olarak Çin, mükemmel bir örnektir. Elbette Çin'in halihazırdaki kurumları asla tam olarak kapsayıcı değil ama 1978'dekine oranla daha iyi durumda. Ekonomisi bu görece kapsayıcı kurumlar sayesinde son 35 yıldır büyüyor. Yine de tüm bunlar Çin Komünist Partisi'nin tekelinde oluyor. Peki bu bizim teorimiz açısından bir çelişki değil mi? Hiç de değil.

Neden?

Çünkü biz dışlayıcı kurumlar ekonomik büyüme yaratmaz demi-yoruz. Yaratabilir ve çoğunlukla yaratmışlardır da. Bizim söylediğimiz şu: Bu kurumların yarattığı büyüme doğal kaynakların sömürülmesine ya da teknolojiyi dışardan almaya dayanır. Sürdürülebilir bir büyüme yaratacak ekonomik faaliyetler yaratmaz. Sovyetler Birliği de büyüyordu ama bu sürdürülebilir bir ekonomik büyümeye dönüşmedi. Bu perspektife göre, Çin şu anda kaynak-sömürücü, dışardan ge-len teknolojiye bağımlı bir büyüme yolunda. Ekonomisi gelişmiş ülkelere yetişme dinamikleriyle besleniyor. Bu tarzıyla daha gidecek yolu var çünkü hâlâ ihraç edecek teknolojisi olan az-orta gelirli bir ülke. Fakat bizim teorimize göre bu büyüme stratejisi uzun ömürlü değildir ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme yaratmaz. Ya büyüme yavaşlayacak ya da bitecek, Sovyetler Birliği'nin başına geldiği gibi. Yahut da Çin dışlayıcı kurumlarla bağıni

koparacak, Güney Kore'nin yaptığı gibi.

Evet bir de Güney Kore örneği var. Tam demokrasi olmadan önce kalkınan ve kalkınma ile demokratikleşen. Zenginlik mi demokrasiyi doğuruyor, demokrasi mi zenginliği?

Çin için söylediklerim Güney Kore için de geçerli. G. Kore diktatörlükle yönetilirken ve kapsayıcı hiçbir siyasi kurumu yokken ekonomik olarak kapsayıcı kurumlar inşa etmeye başladı. Fakat G.Kore için dönüm noktası 90'larda güçlü bir demokrasiye geçiş sürecidir. Ekonomiyi boğan büyük holdinglerin hâkimiyetini azaltan ve ekonomiyi dışa açan bu süreç oldu. Tabii bu noktada ekonomik kurumların politik kurumlardan daha önce kapsayıcı olmasının kaçınılmaz olup olmadığı sorulabilir. Bu, Amerikalı sosyolog Martin Seymour Lipset'in aşırı popüler olan modernizasyon teorisiyle yakından ilintili. Bu teoriye göre ekonomik büyüme ve modernizasyon doğal olarak demokratikleşme getirir. Fakat biz araştırmalarımızda bu teoriyi destekleyecek veri bulamadık. Yani ekonomik büyüme demokrasi getirir diye bir veri yok.

Örneğin, 1950 sonrası dönemde hızlı büyüyen ülkeler demokratik olmak gibi bir eğilim göstermemiştir. Bu şaşırtıcı değil. Rusların petrol ve gazaya dayalı büyümesini düşünün. Büyüyor ama birkaç kişiyi zengin eden, yolsuz, baskıcı ve otoriter bir hükümetle. Bu tür bir büyüme demokrasi ya da kapsayıcı siyasi kurumlar yaratır mı? Tabii ki hayır.

Demokrasiden ne anladığımızı da konuşalım mı? Sandık kalkınma ve büyümeye yeter mi?

Sandıktan ibaret bir demokrasi kapsayıcı siyasi kurumların oluşması için yeterli değildir. Çoğunlukçu demokrasiler ya da kontrol mekanizmaları olmayan demokrasiler dışlayıcı kurumların ortaya çıkmasına ve kemikleşmesine neden olur. O nedenle demokrasi gerekli ama yeterli değildir. Sandık demokrasisi ekonomik büyüme için iyi midir diye merak edenler olabilir. Örneğin Türkiye askeri vesayet azalınca daha demokratik bir ülke oldu ama kapsayıcı kurumlarını pek güçlendiremedi. Böyle bir değişim daha iyi bir ekonomik performans yaratır mı? Çin örneğinden etkilenen birçok kişi demokrasiye kuşkuyla yaklaşıyor olabilir. Fakat bizim araştırmalarımızda kabul görmüş gerçeklerin aksine sonuçlar çıkıyor. Diktatörlükten demokrasiye geçiş yatırımı artırır, ekonomik reformlar yaratır ve tabii 15-20 yıl içerisinde kişi başına geliri yüzde 20 yükseltebilir. Ki, yüzde 20 hiç de küçük bir miktar değil. Bu demektir ki, gerçekten kapsayıcı siyasi kurumlara geçiş, inovasyon üstünde etkili olacağından çok daha azametli sonuçlar doğuracaktır.

Basın özgürlüğü ve ekonomik kalkınma arasında bir bağ var mı?

Elimde bu konuya dair bir araştırma yok ama sanırım cevap evet. Evet diyorum çünkü özgür basın ki bundan kastım hem siyasi müdahaleden hem de tek bir ailenin ya da holdingin tekelinden özgürleşmiş bir basındır, siyasi güç kullanımının en önemli kontrol mekanizmalarından biridir. Dediğim gibi siyasi gücün kontrol edilmesi de kalkınma için gerekli.

Sizce Türkiye daha kapsayıcı kurumlara sahip olma yolunda mı ilerliyor yoksa aksi yönde mi?

Çok zor bir soru. Bunu bana 2006'da sorsaydınız, kapsayıcı kurumlar yönünde emin adımlarla hareket halinde derdim. Şu anda o kadar emin değilim. Genel olarak Türkiye'de birçok kurumsal sorun var. Özellikle ifade ve basın özgürlüğü, yargının tarafsız ve bağımsızlığı alanlarında. Bu alanlar son dönemde ciddi darbeler aldılar. Fakat yine de kötümser olmamaya çalışıyorum. Kurumların güçsüz olması ve bunun ciddi ekonomik ve siyasi bedeller yaratmasının yanında Türkiye şu anda bir 'kurumlararası dengenin yeniden tesisi' sürecinden geçiyor. Bu süreçte güç ordudan, köklü holdinglerden ve devlet bürokrasisinden toplumun farklı kesimlerine kayıyor. Bu kaçınılmazdı ve tarihten öğrendiğimize göre bu tür geçişler zor ve inışli çıkışlı olur. Şu anda sürecin inış kısmında olduğumuzu ama zaman içinde kurumların güçleneceğini düşünüyorum. Burada önemli olan şudur: Kurumsal güçlenme bir partinin güçlenmesi ya da bir partinin gidip diğerinin gelmesiyle olmaz. Ben sivil toplum tarafından kontrol edilen, tüm partilere, iş kollarına ve bürokratlara eşit mesafede olan bir kurumsal yapıdan söz ediyorum.

Birçok ekonomist Türkiye'nin 'orta gelir tuzağına' düşebileceğinden bahsediyor. Nedir bu tuzak?

Orta gelirin ötesinde büyümek, yani bugün Türkiye ve Şili'nin eriştiği noktanın ötesine geçebilmek hayli zor. Ben buna 'kurumsal orta gelir tuzağı' diyorum. Yarı kapsayıcı kurumlar ve büyük şirketlere dayanarak orta gelire gelmek kolaydır. Türkiye büyük tekellere dayanarak ve bu tekellerin devletle olan ilişkilerini kullanarak ekonomisine can verdi. Fakat bu tür bir büyümenin limitleri var. Bunun ötesinde büyümek için inovasyon, yeni fikirler, yeni girişimciler ya da ekonomist Joseph Schumpeter deyimiyle 'yaratıcı bir yıkım' gerekli. Bu da kurumları kapsayıcı yapmadan mümkün değil, ki Türkiye'nin hissettiği büyüme ağrısının sebebi tam olarak bu.

Twitter, Youtube yasağı, hapisteki gazeteciler, en ufak gösterinin bile biber gazına boğulması... Bunlar gerçekten kalkınmayı etkiler mi? Hem evet hem hayır. Miyopik bir açıdan baktığınızda cevap hayır. Türkiye'de bu yaz yapılan barışçıl eylemlere karşı devlet orantısız güç kullandı, ne oldu? Yabancı sermaye Türkiye'yi terk etmedi, iş dünyası da hayatına eskisi gibi devam etti. Bunlara bakarak demek ki bu tür şeyler ekonomi için önemli değil diye düşünebilirsiniz. Fakat ekonomik başarı geniş bir siyasi kurumsal zeminle mümkün olabilir. Medyaya baskı var ya da gazeteciler hapse atılıyor diye yatırımcılar hemen sizi terk etmeyebilir. Ama bu tür gelişmeler, örneğin basına baskı, Türkiye'deki kurumların sıhhati için alarm manasına gelir ve sonuç itibarıyla derin ekonomik bedelleri olur. İlk önce yabancı yatırımcı Türkiye'deki gelişmelerden rahatsız olmaya başlayacaktır. Tüketim ve cari açığa dayalı büyüme stratejisine bakarsak, Türkiye'nin o yabancı sermayeye ihtiyacı var. İkinci olarak, inovasyona dayalı bir ekonomik büyüme siyasi kurumların dışlayıcı olmaya başladığı bir iklimde olanaklı değildir.

Türkiye'de hükümet, yargıyı bir cemaatin ele geçirdiğini iddia edip yargı üzerinde gücünü arttırdı. Şimdi yargıda cemaat ile hükümet arasında 'kurumsal' çatışma yaşanıyor. MIT'de, Harvard'da bu durumu da açıklayacak teori var mı?

Yargı hiçbir zaman devletten ve hükümetten tam olarak bağımsız olmadı Türkiye'de. Kökü Osmanlı İmparatorluğu'na kadar gidiyor ama Türkiye Cumhuriyeti de bunu değiştirmek için bir şey yapmadı. Bugün Türkiye'deki yargısal sorunların sebebi bir cemaatin ya da herhangi benzer bir ağı gizli hâkimiyeti ise bununla mücadele edilmeli. Fakat mücadele metodu yargının bağımsızlığını arttırmak ve bu ağı şeffaf bir biçimde Meclis komisyonlarıyla incelemek olmalı. Polistleri, hâkimleri, savcılarını, özellikle de hükümet yetkililerini soruşturma durumunda olanları kovmak ya da yer değiştirmek haklı değildir. Haklı olamaz. Bu hükümet bunu yapıyorsa bundan sonrakiler de yapar. Peki o zaman hesap verebilirlik nerede? Siyasetçiler hukukun üstünde mi?

(<https://plus.google.com/111139069635417829913>)